

Levensbeschouwelijke veruiterlijkingen in het secundair onderwijs

Stand van zaken in het stedelijk en gemeentelijk onderwijs

1 Inleiding

Als we het hebben over het thema van levensbeschouwelijke veruiterlijkingen, moeten we met heel wat vrijheden, wetgeving en maatschappelijke factoren rekening houden. Om er uitspraken over te kunnen doen, moet de internationaal en grondwettelijk gewaarborgde godsdienstvrijheid¹ geanalyseerd worden in het licht van het (indirecte) discriminatieverbod², de vrijheid van onderwijs en de principiële neutraliteit van onder meer het officieel gesubsidieerd onderwijs die voortvloeit uit de schoolpactwet en de principes van de openbare dienst. Op al deze niveaus bestaat er ook rechtspraak die in rekening moet worden gebracht. Het spreekt bovendien voor zich dat men dit thema niet enkel vanuit een juridisch standpunt kan benaderen, maar dat men ook oog moet hebben voor het ethische en het pedagogische. Deze tekst bevat heel wat verwijzingen naar de hoofddoek. Dit komt vooral omdat rond dit symbool heel wat rechtspraak bestaat, in tegenstelling tot andere levensbeschouwelijke symbolen. De tekst gaat evenwel over alle mogelijke levensbeschouwelijke veruiterlijkingen in het secundair onderwijs.

We beperken ons in de tekst tot één onderwijsniveau omdat het niet mogelijk is om alle onderwijsniveaus in één tekst te vatten. Elk niveau heeft zijn eigenheid die gerespecteerd moet worden. De keuze is gevallen op het secundair onderwijs omdat daar op dit ogenblik de meeste vragen rijzen. Om onze bijdrage voor te bereiden, deden we een bevraging bij al onze secundaire scholen.

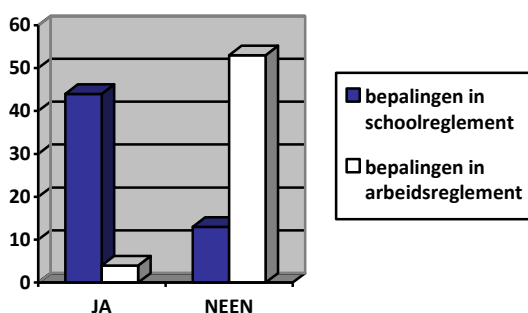
1 Art. 19 Grondwet (G.W.), art. 9 Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (E.V.R.M.), art. 18 Internationaal Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke Rechten (Bupo-verdrag), art. 14 Kinderrechtenverdrag, art. 10 Handvest van de grondrechten van de Europese Unie.

2 Art. 10 en 11 G.W., art. 26 Bupo-verdrag, art. 2 Kinderrechtenverdrag, art. 21 Handvest van de grondrechten van de Europese Unie.

2 Bevraging in het stedelijk en gemeentelijk secundair onderwijs

Om een zicht te krijgen op de stand van zaken in het stedelijk en gemeentelijk secundair onderwijs, deden we eind augustus 2010 een bevraging bij onze directies. We ontvingen uit 23 van de 25 inrichtende machten een reactie. De enquête van een inrichtende macht (3 scholen) was niet ingevuld omdat de inrichtende macht hierover nog geen standpunt heeft ingenomen. Hoewel de directies afzonderlijk werden aangeschreven, meldden zij soms dat het om afspraken ging voor heel de inrichtende macht. In dat geval hebben we dit antwoord als van toepassing beschouwd voor alle scholen van deze inrichtende macht. Uiteindelijk hielden we zo voor 57 van de 63 scholen een geldig ingevulde bevraging over.

We vroegen hen of er in hun schoolreglementen en/of arbeidsreglementen bepalingen staan over het omgaan met levensbeschouwelijke veruiterlijkingen.

13 scholen of 23 % hadden noch in het arbeidsreglement, noch in het schoolreglement bepalingen opgenomen. Zij geven aan nog niet echt met het probleem geconfronteerd geweest te zijn. Het betreft vooral scholen die technisch- en beroepsonderwijs met harde technieken aanbieden of scholen met een aanbod in kunstonderwijs en waar de grootstedelijke problematiek in mindere mate speelt.

44 scholen of 77 % geven aan dat hun schoolreglement bepalingen bevat over levensbeschouwelijke veruiterlijkingen op school. In het merendeel van de gevallen gaat het over een verbod op hoofddeksels. Meestal werden deze bepalingen jaren geleden opgenomen in het kader van beleefdheid en correct voorkomen. Hoewel eraan getwijfeld kan worden of levensbeschouwelijke veruiterlijkingen door deze bepaling gevat kunnen worden, blijkt dat dit in de praktijk in bepaalde gevallen wel zo wordt toegepast. Een beperkt aantal scholen heeft ervoor geopteerd om in hun reglement expliciet een verwijzing naar de hoofddoek of naar religieuze symbolen op te nemen. Men geeft aan dat dit gebeurde om duidelijkheid te scheppen op school en discussies te vermijden of louter uit voorzorg. Éen school haalt het officiële karakter van de school aan om een verbod op religieuze symbolen te verantwoorden.

Als de scholen geconfronteerd worden met levensbeschouwelijke veruiterlijkingen, lijkt dit vooral het geval te zijn voor de leerlingen en minder voor het personeel van de school. Slechts 4 scholen of 7 % geven aan dat er iets werd opgenomen in hun arbeidsreglement. Men haalt aan dat deze bepalingen werden opgenomen om de neutraliteit te waarborgen. Hoewel er nog weinig in het arbeidsreglement staat, vermelden scholen wel dat ze al met de problematiek geconfronteerd zijn en dit dan vooral met stagiairs. De meeste hanteren dan het standpunt dat het dragen van levensbeschouwelijke veruiterlijkingen kan voor leerkrachten levensbeschouwelijke vakken en niet-confessionele zedenleer, maar niet voor de andere leerkrachten.

3 Botsende grondrechten

België neemt traditioneel een positieve en ondersteunende houding aan ten aanzien van de erkende erediensten en de vrijzinnigheid en kent elk kind hierin een recht van onderwijs toe. Ouders hebben daarenboven de vrijheid om onderwijs naar keuze te krijgen. Hoewel steden en gemeenten hun eigen pedagogisch project kunnen opstellen, kan een officiële school slechts worden erkend indien zij een open karakter heeft door open te staan voor alle leerlingen, ongeacht de ideologische, filosofische of godsdienstige opvattingen van de ouders en de leerling³.

Wanneer scholen geconfronteerd worden met uitingen van religieuze overtuiging die een bedreiging vormen, die de onderwijsactiviteiten verstoren of de waardigheid of vrijheid van andere leerlingen aantasten, is het niet altijd duidelijk welke de mogelijkheden zijn. Wanneer grondrechten botsen, moet een erg zorgvuldige afweging gemaakt worden welk recht in die concrete situatie primeert.

OVSG streeft met zijn partners, met name de lokale besturen en hun scholen, naar een kwalitatief hoogstaand onderwijs dat openstaat voor alle leerlingen en cursisten met respect voor diversiteit. In dit kader vermelden we ook in het bijzonder dat OVSG de autonomie en de eigenheid van de scholen respecteert. De begeleidingsdienst van OVSG vertrekt vanuit de lokale situatie. De schoolspecifieke situatie is en blijft het referentiekader. Het pedagogisch project is richtinggevend zowel voor het schoolteam als voor de ondersteunende begeleidingsdienst. Alleen al vanuit dit laatste element wil OVSG als koepelorganisatie geen 'absoluut' advies geven.

Schoolbesturen en directies krijgen organisatorische en juridische ondersteuning en advies. Het is de bedoeling dat zij zelf een maximum aan beleidsvoerend vermogen ontwikkelen. OVSG kan daarbij wel een aantal handvatten aanreiken die inrichtende machten en scholen in staat moeten stellen op een gedegen en verantwoorde manier na te denken over de problematiek en zo nodig eigen beslissingen te nemen. Op die manier wil OVSG de schoolbesturen, de inrichtende machten en het personeel ondersteunen zodat ze de pedagogische vrijheid die ze hebben op een verantwoorde manier kunnen invullen.

3.1 Juridische handvatten

Verskil in situatie personeelsleden van de school en leerlingen

Gemeentepersoneel moet elke uitspraak, elke houding, elk voorkomen vermijden dat van aard zou zijn om het vertrouwen van het publiek in de neutraliteit van de gemeente aan te tasten. De personeelsleden moeten neutrale handelingen stellen, dit wil zeggen dat ze alle burgers gelijk moeten behandelen.

Het is niet duidelijk of het in België een 'exclusieve' neutraliteit betreft, waarbij de ambtenaren hun overtuigingen zelf niet mogen veruiterlijken of een 'inclusieve' neutraliteit waarbij ze hun overtuigingen mogen veruiterlijken en die van anderen moeten eerbiedigen.

In het specifieke geval van het onderwijs, is het duidelijk dat het bij een leraar godsdienst gaat om een 'inclusieve' neutraliteit. Voor de andere personeelsleden van de school is dit minder duidelijk. Het is de bevoegdheid van elke inrichtende macht om, net als voor het ander gemeentepersoneel, desgevallend een standpunt in te nemen over deze kwestie. De inrichtende macht zal hiervoor de godsdienstvrijheid van het personeel moeten afwegen tegen de neutraliteit van de openbare dienst en moet hierbij rekening houden met de pedagogische opdracht van de school.

De godsdienstvrijheid van de leerlingen moet eerbiedigd worden. Van de leerlingen zelf mag men geen strikte neutraliteit verwachten. Het is ook een taak van onderwijs om verdraagzaamheid ten aanzien van de verschillende overtuigingen bij te brengen.

³Artikel 6bis, 1° van de schoolpactwet van 29/05/1959

Alleen concrete omstandigheden kunnen verantwoorden dat het recht op het dragen van religieuze tekens door leerlingen beperkt wordt.

- De vrijheid van overtuiging kan beperkt worden op basis van de opdracht eigen aan een school: jongeren vormen, democratische waarden bijbrengen,... Veruiterlijkingen die ingaan tegen deze waarden kunnen terecht verboden worden. In het bijzonder denken we hier enerzijds aan de pedagogische relatie waarin contact tussen leraar en leerling onontbeerlijk is. Bepaalde types van religieuze kleding zoals de volledige gezichtsbedekking (bijvoorbeeld: nikab of boerka) die dit onmogelijk maken, kunnen worden geweerd.
- Er kunnen beperkingen zijn die te maken hebben met veiligheid of hygiëne. Hierbij denken we in het bijzonder aan welbepaalde lessen zoals bijvoorbeeld lichamelijke opvoeding of praktijk.
- Elke inrichtende macht beschikt over haar eigen pedagogisch project. Het staat dan ook elke inrichtende macht vrij om te beoordelen of het dragen van levensbeschouwelijke tekens al dan niet in overeenstemming is met dit pedagogisch project. Indien dat niet het geval zou zijn, kan men overwegen om een verbod op levensbeschouwelijke veruiterlijkingen in te voeren.
- Uitingen van religieuze overtuiging kunnen worden verboden wanneer ze een bedreiging vormen voor de handhaving van orde op school en ter bescherming van de rechten van anderen. Het spreekt voor zich dat eerbied voor andere godsdiensten, geen vrijgeleide is voor gedrag dat de onderwijsactiviteiten kan verstoren of de waardigheid of vrijheid van andere leerlingen kan aantasten. Uiteraard dienen de leerlingen zelf ook de overtuiging van hun medeleerlingen te eerbiedigen en mogen geen conflict zoeken of bekeringsijver aan de dag leggen.

Beperken van uitingen van religieuze overtuiging

Uitingen van religieuze overtuiging kunnen door de inrichtende macht worden beperkt wanneer ze een bedreiging vormen voor het onderwijsproject, de handhaving van orde, gezondheid of zedelijkheid op school en de bescherming van de rechten van anderen. Ook het Vlaams Parlement kan indien dit nodig is wetgevend ingrijpen.

Het Vlaams Parlement kan vanuit zijn volheid van bevoegdheid inzake onderwijs beslissen om over te gaan tot een verbod van levensbeschouwelijke veruiterlijkingen in het onderwijs op voorwaarde dat dit voldoende gemotiveerd kan worden door een van de uitzonderingsgronden en voor heel Vlaanderen. Zowel voor opdracht eigen aan de school als voor beperkingen in het kader van veiligheid en hygiëne lijkt hiervoor een rol weggelegd op Vlaams niveau, aangezien deze zaken voor alle onderwijsinstellingen in Vlaanderen gelijkaardig zijn. Zo is het denkbaar dat de hoofddoek wordt verboden tijdens bepaalde lessen zoals bijvoorbeeld turnen, of dat alleen bepaalde types van religieuze kleding zoals een nikab (gezichtssluier) verboden zijn, omdat die het contact tussen leraar en leerling dat nodig is voor de pedagogische relatie, onmogelijk maken.

Elke inrichtende macht kan het dragen van religieuze tekens onder dezelfde voorwaarden beperken voor een of meer van haar scholen. Omdat een dergelijk verbod een beperking van de godsdienstvrijheid inhoudt, is een omstandige motivering vereist. In dit kader is het belangrijk om na te gaan of het verbod noodzakelijk is en of het proportioneel is ten opzichte

van de beoogde doelstelling⁴. Het lijkt ons ook aangewezen om het verbod te motiveren op basis van pedagogische en educatieve gronden (bijvoorbeeld: strijd tegen bekeringsijver, bescherming van het jonge kind, contact tussen leraar en leerling in functie van de pedagogische relatie) en/of op basis van veiligheids- en hygiëneregels (bijvoorbeeld: turnlessen, chemielessen, praktijklessen, koken,...).

3.2 Ethisch-pedagogische handvatten

Wij vinden het belangrijk om terug te grijpen naar de gemeenschappelijke basisdoelen die als uitgangspunten terug te vinden zijn in de pedagogische, artistieke en agogische projecten van steden en gemeenten.

- In doel 8 'Medemens' zeggen we: *"De school voedt op tot respect voor de eigenheid van elke mens. Zij stelt dat de eigen vrijheid niet kan leiden tot aantasting van de vrijheid van de medemens. Zij stelt dat een gezonde leefomgeving het onvervreemdbaar goed is van iedereen"*. Aantasting van vrijheid van de medemens kan bijvoorbeeld gebeuren wanneer iemand onder druk gezet wordt om bepaalde handelingen te doen die hij niet wil doen of kledij (waaronder levensbeschouwelijke veruiterlijkingen) te dragen wanneer hij dat niet wil. Ook in omgekeerde richting kan er aantasting van de vrijheid zijn door bijvoorbeeld bepaalde kledij te verbieden.
- Ook doel 2 heeft met het thema te maken: *"De school vertrekt vanuit de positieve erkenning van de verscheidenheid en wil waarden en overtuigingen die in de gemeenschap leven, onbevooroordeeld met elkaar confronteren. Zij ziet dit als een verrijking voor de hele schoolbevolking."* Is dit geen uitnodiging om onder andere over ethische en religieuze opvattingen in dialoog te gaan?

Zoals eerder al aangegeven, is het aangewezen om dit debat erg genuanceerd te voeren. Onmiddellijk teruggrijpen naar een algemeen verbod kan dan ook als te ongenuanceerd overkomen. Het is ons inziens belangrijk om vooraf na te denken over een aantal vragen met betrekking tot de problematiek om daarna in dialoog met alle betrokken partijen tot afspraken te komen. Deze vragen kunnen te maken hebben met:

- de noodzaak om tot afspraken en een regeling te komen;
- de context van waaruit deze noodzaak er is;
- de aantasting van de vrijheid van anderen;
- aspecten als veiligheid en hygiëne;
- het schoolbeleid en de wijze waarop met ouders en leerlingen gecommuniceerd wordt;
- de aanpak van probleemgedrag zoals pesten en het onderdrukken van medeleerlingen door andere leerlingen;
- de inhoud van het begrip 'levensbeschouwelijke veruiterlijkingen' en de consequenties daaruit;
- het pedagogisch project van de school;
- ...

Als op een transparante en open manier met alle betrokkenen gesproken wordt, lijkt het ons haalbaar om tot duidelijke afspraken te komen die genuanceerd zijn en die de vrijheid van eenieder maximaal garanderen. Het gaat hierbij niet over heel grote tolerantie tot bijna zero tolerantie, maar om gedragen afspraken die in het schoolreglement opgenomen kunnen worden. Zo kan het bijvoorbeeld zijn dat in sommige vakken (zoals praktijkvakken en lichamelijke opvoeding) het dragen van levensbeschouwelijke veruiterlijkingen niet kan om redenen van veiligheid of hygiëne. Of kan er sanctionerend opgetreden worden tegen

⁴ Zo is het denkbaar dat de hoofddoek omwille van de veiligheid wordt verboden tijdens bepaalde lessen zoals bijvoorbeeld turnen of praktijk, of dat alleen bepaalde types van religieuze kleding zoals een nikaab (gezichtssluier) verboden zijn, omdat die het contact tussen leraar en leerling dat nodig is voor de pedagogische relatie onmogelijk maken.

leerlingen die andere leerlingen onder druk zetten en zo de vrijheid belemmeren. Ook bepaalde excessen in het dragen van levensbeschouwelijke veruiterlijkingen verbieden omwille van de pedagogische relatie leerling-school/leerkracht is mogelijk. Wanneer voor een verbod gekozen wordt, moet dit voldoende geargumenteed worden.

4 Conclusie

Er woedt al geruime tijd een debat over het beperken (verbieden) van levensbeschouwelijke veruiterlijkingen op school. Zowel vanuit juridisch, ethisch als pedagogisch oogpunt is geen eenduidig antwoord op de vraag of dit al dan niet mogelijk is.

Wat de personeelsleden van de school betreft, is er enkel duidelijkheid voor de godsdienstleerkrachten. Zij mogen hun levensbeschouwelijke overtuiging veruitwendigen. Voor de andere personeelscategorieën is het de inrichtende macht die de afweging moet maken of geopteerd wordt voor de 'inclusieve' of de 'exclusieve' neutraliteit.

Voor leerlingen geldt het principe van de godsdienstvrijheid. Zolang het Vlaams Parlement geen algemene beperkingen oplegt die voor heel Vlaanderen gelden, blijft het de verantwoordelijkheid van de inrichtende macht om eventuele beperkingen op te leggen. Deze zijn mogelijk vanuit de opdracht eigen aan een school, de veiligheid of hygiëne, het pedagogisch project of de handhaving van orde op school en ter bescherming van de rechten van anderen.

Het al dan niet gedeeltelijk verbieden van levensbeschouwelijke veruiterlijkingen op school is een complex gegeven, waaraan ons inziens een open en genuanceerd debat moet voorafgaan. Het moet de bedoeling zijn om met alle betrokkenen (inrichtende macht, personeel, ouders, leerlingen,...) tot een onderhandelde oplossing te komen op basis van het burgerschapsprincipe. OVSG is als koepelorganisatie bereid inrichtende machten en scholen te ondersteunen door nuttige adviezen en relevante handvatten aan te reiken die de dialoog kunnen structureren.

Bijlage: juridische achtergrond

Godsdienstvrijheid in het geding?

Niet elke daad die door religieuze overtuiging is ingegeven, valt ook binnen de beschermingsfeer van de vrijheid van godsdienst⁵. Hiervoor wordt een onderscheid gemaakt tussen daden die de uitdrukkelijke expressie zijn van godsdienst of overtuiging en die welke er slechts door zijn beïnvloed of gemotiveerd⁶. Bovendien vallen niet alle gedachten of handelingen die een uitdrukkelijke expressie zijn van godsdienst binnen de beschermingsfeer⁷.

Men kan met andere woorden een persoonlijke of subjectieve invulling van de vrijheid van godsdienst aannemen⁸. Dit impliceert dat om te beoordelen of een bepaalde daad of een bepaald symbool binnen de beschermingsfeer van de vrijheid van godsdienstuiting valt, de rechter gaat kijken naar hoe de persoon in kwestie dit beleeft. Wanneer een vrouw een hoofddoek draagt omdat ze meent dat ze een religieus voorschrift volgt, kan men ervan uitgaan dat het dragen van deze hoofddoek onder de bescherming van de godsdienstvrijheid valt. Een levensbeschouwelijke veruiterlijking is een symbool. De betekenis van een symbool hangt zowel af van degenen die het dragen als van de gemeenschap waarin het wordt gedragen⁹.

Kan een beroep worden gedaan op de non-discriminatie?

Aan het non-discriminatieverhaal zijn twee zijden. Enerzijds is er de persoon zelf die zich gediscrimineerd voelt op basis van de godsdienst die hij belijdt. Indien hij zijn godsdienst wenst te veruitwendigen, ziet hij immers het aantal scholen dat hij kan bezoeken verminderen. Anderzijds vragen bepaalde personen zich af of de weerslag van het dragen van bepaalde levensbeschouwelijke symbolen niet in strijd is met bepaalde principes van gelijkheid en niet-discriminatie.

Het hof van beroep van Antwerpen oordeelde in een arrest van 14 juni 2005 dat de federale antidiscriminatiewet niet van toepassing is op het onderwijs. Het onderwijs was immers niet opgenomen in het toepassingsgebied van deze wet. Dit betekent niet dat er geen Vlaamse regelgeving kan komen om ook non-discriminatie in het onderwijs te regelen. In dit kader is het niet onbelangrijk om te wijzen op het Decreet van 10 juli 2008 houdende een kader voor het Vlaamse gelijke kansen- en gelijke behandelingsbeleid. Dit decreet beschermt onder meer geloof en levensbeschouwing binnen de grenzen van de Vlaamse bevoegdheden. Het is naast de particuliere sector en de overheidssector ook uitdrukkelijk van toepassing op het onderwijs. In geval van een strijdige bestuursrechtelijke bepaling of een strijdige bepaling opgenomen in eenzijdige uitgevaardigde documenten, kan het slachtoffer van de discriminatie op basis van dit decreet een schadevergoeding eisen.

⁵ Wat het dragen van de hoofddoek betreft, heeft het Europees Hof voor de Rechten van de Mens reeds meermaals aanvaard dat het om een uitoefening van de godsdienstvrijheid gaat, zonder zich daarom uit te spreken over of het dragen van de hoofddoek nu al dan niet een religieuze plicht is. Binnen de islam bestaat er immers discussie over de vraag of het dragen van de hoofddoek wel een religieuze plicht is voor de islamitische vrouw. Er bestaan binnen de islam verschillende strekkingen die worden alle beschermd door de godsdienstvrijheid. We kunnen enkel vaststellen dat vele islamitische gelovigen het dragen van de hoofddoek als een religieuze plicht beschouwen. De vrijheid van godsdienst is dus wel degelijk in het geding.

⁶ Bijvoorbeeld: een apotheker mag zich niet beroepen op zijn religieuze overtuiging om te weigeren voorbehoedsmiddelen te verkopen.

⁷ De godsdienstvrijheid bleek niet van toepassing op een getuige van Jehova die militaire dienst weigerde omwille van religieuze redenen.

⁸ EHRM, Sahin versus Turkije, 10 november 2005

⁹ Omdat de betekenis van de hoofddoek afhankelijk van de context waarin hij wordt gedragen kan verschillen, geeft het Europees Hof voor de Rechten van de Mens een ruime marge voor interpretatie aan de lidstaten. Binnen de Turkse context, waar de islam de overheersende godsdienst is en de neutraliteit van de Staat slechts een recente verworvenheid, aanvaardt het Hof dat de Staat van oordeel kan zijn dat een hoofddoekverbod nodig is op bijvoorbeeld universiteiten opdat religieuze fundamentalisten geen druk zouden kunnen uitoefenen op anders- of niet-gelovige studenten of op islamitische studenten die de hoofddoek niet wensen te dragen.

Vrijheid van onderwijs en de principiële neutraliteit van het officieel gesubsidieerd onderwijs

De vrijheid van onderwijs is van oudsher ingeschreven in de grondwet als reactie tegen een verregaande overheidsinmenging op dit terrein. Deze bestaat uit twee componenten. De actieve onderwijsvrijheid is de vrijheid om onderwijs te organiseren door een school te openen en onderwijs te verstrekken naar eigen inzicht, zonder dat deze vrijheid van enige preventieve maatregel afhankelijk mag worden gesteld. De passieve onderwijsvrijheid is de vrijheid om onderwijs naar keuze te ontvangen of het recht van ouders om voor hun kinderen de aard van de opvoeding te kiezen. Om die keuzevrijheid te waarborgen richt de gemeenschap neutraal onderwijs in dat de filosofische, ideologische of godsdienstige opvattingen van de ouders en de leerlingen eerbiedigt en subsidieert zij onderwijsinstellingen die hun eigenheid vinden in een bepaalde godsdienstige, filosofische of onderwijskundige opvatting. Hoewel steden en gemeenten hun eigen pedagogisch project kunnen opstellen, kan een officiële school slechts worden erkend indien zij een open karakter heeft door open te staan voor alle leerlingen, ongeacht de ideologische, filosofische of godsdienstige opvattingen van de ouders en de leerling¹⁰.

Brussel, 21 september 2010

¹⁰Artikel 6bis, 1° van de schoolpactwet van 29/05/1959

